

Το μέλλον του μαρξισμού στις ΗΠΑ

Η διάσπαση της Σοβιετικής Ένωσης το 1989 είχε ως αποτέλεσμα πολλαπλές και ταυτόχρονα αντιτιθέμενες συνέπειες για τη μοίρα της μαρξιστικής σκέψης στις Ηνωμένες Πολιτείες: βλάβη και δυσμένεια σ'ορισμένες περιπτώσεις, ελευθερία και δυνατότητα ανάπτυξης σε άλλες. Πράγματι, από μια πλευρά, πολλοί Αμερικανοί πολιτειολόγοι, κοινωνιολόγοι και οικονομολόγοι χειροκρότησαν την διάλυση του (σοβιετικού) μπλοκ, το οποίο είδαν ως το τελικό χτύπημα στη σκέψη του Μαρξ και την επιρροή του, αν και ήταν περιορισμένη στον χώρο της εκπαίδευσης, της πολιτικής και της οικονομίας στην Αμερική. Από μια άλλη πλευρά, αυτό το γεγονός επέτρεψε σε ορισμένους Αμερικανούς ειδικούς στη σκέψη του Μαρξ να αισθανθούν ελευθερωμένοι, έχοντας συχνά την τάση να συγχέουν τις θέσεις του Μαρξ με τις ατυχείς εμπειρίες ορισμένων κομμουνιστικών καθεστώτων¹. Για να κατανοήσουμε καλύτερα τόσο την τωρινή όσο και την μελλοντική κατάσταση, τις μαρξιστικές μελέτες και την υποδοχή της φιλοσοφίας του Μαρξ στις Ηνωμένες Πολιτείες, θα είναι χρήσιμο να εμβαθύνουμε αυτό το φαινόμενο της απελευθέρωσης, να καθορίσουμε τα όρια των νέων χώρων δράσης που ανοίγουν στις ιδέες του Μαρξ τα τελευταία πέντε χρόνια, κυρίως στον τομέα 1) της ανώτατης εκπαίδευσης, 2) της πολιτικής και επίσης των 3) οικονομικών υποθέσεων.

Οι μαρξιστικές μελέτες στο χώρο της Ανώτατης Εκπαίδευσης στις Ην. Πολιτείες.

Σύμφωνα με την Ann Rosenhaft, γραμματέα του αμερικανικού Σοσιαλιστικού Κόμματος, είναι δύσκολο να εκτιμηθεί ο αριθμός των μαρξιστών καθηγητών στις Ην. Πολιτείες. Εντούτοις, υπολογίζει ότι ανάμεσα στις 500.000 καθηγητές πανεπιστημίου, οι 10.000 είναι μαρξιστές². Ένας μεγάλος αριθμός Αμερικανών μαρξιστών καθηγητών και ερευνητών προέρχονταν από τα φοιτητικά κινήματα του '60. Η πλειοψηφία των αμερικανικών πανεπιστημίων³ αντιδρούσαν στο να προσλάβουν μαρξιστές καθηγητές. Οι παλαιότεροι προοδευτικοί, που έγιναν καθηγητές, είχαν την μεγαλύτερη δυσκολία να βρουν εργασία ή να διατηρήσουν τη θέση τους κυρίως στις εμπορικές σχολές (coles de commerce) και στις σχολές των

Ο Peter S. Kirkpatrick είναι καθηγητής στο Virginia Commonwealth University. Η Συντακτική Επιτροπή του ελαχιστεί για την παραχώρηση του άρθρου του στην ΟΥΤΟΠΙΑ.

οικονομικών επιστημών. Δεν ήταν καθόλου σπάνιο ούτε και για τους λεγόμενους «μαρξιστές» καθηγητές να τους αρνούνται την μονιμοποίησή τους. Είναι, π.χ., η περίπτωση της Suzan Feiner το 1989, που της αρνήθηκαν την μονιμοποίησή της εξαιτίας των πολιτικών της πεποιθήσεων και της φύσης των αφιερωμένων στο έργο του Μαρξ⁴ ερευνών της. Η περίπτωση της προκάλεσε το ενδιαφέρον όχι μόνο του ακαδημαϊκού τύπου αλλά επίσης και του αμερικανικού εθνικού τύπου, καθότι συνέπεσε ακριβώς με την περίοδο ανοίγματος των Ανατολικών χωρών σε νέες ιδέες, έστω και αν, παραδόξως, η πλειοψηφία των αμερικανικών πανεπιστημίων κρατούσε μια θέση αφοσιωμένη στην παράδοση. Μια αρθρογράφος της *Washington Post* παρατήρησε, σχετικά με το θέμα αυτής της υπόθεσης, ότι κάθε πανεπιστήμιο, που θέλει να έχει μια εξαιρετική φήμη, οφείλει να απασχολεί καθηγητές όλων των τομέων, διαφορετικής κουλτούρας και όλων των τάσεων. Εξάλλου, ανέτεινε ότι «εάν για να αποκτήσεις τίτλο είναι απαραίτητο να δημοσιεύεις σε επιθεωρήσεις ποιότητας, τα άρθρα συχνά απορρίπτονται, εάν οι ιδέες του συγγραφέα τους δεν ανταποκρίνονται στις πολιτικές τάσεις του περιοδικού»⁵. Από την άλλη, τα αμερικανικά πανεπιστήμια συνάντησαν μεγάλες δυσκολίες, όταν θέλησαν να διδάξουν στους φοιτητές ένα εισαγωγικό μάθημα στα έργα του Μαρξ. Σύμφωνα με τον Bill Lazonick, καθηγητή της οικονομικής ιστορίας στο Barnard College στην Νέα Υόρκη, αυτή η αντίσταση στη διδασκαλία του μαρξισμού έχει τις ρίζες της στην πολιτική και πνευματική ιστορία αυτής της χώρας. Σύμφωνα μ' αυτόν, δεν υπήρχε ποτέ στις Ηνωμένες Πολιτείες ένα πολιτικό και συνδικαλιστικό κίνημα της αριστεράς αρκετά σημαντικό για να δικαιολογήσει και να αιτιολογήσει ερευνητικές δραστηριότητες πάνω στο σοσιαλισμό και το μαρξισμό⁶. Κατά την διάρκεια της προεδρίας του Ρέιγκαν και της επόμενης περιόδου, πολλά πανεπιστήμια, συμπεριλαμβανομένου και του Harvard, κατάργησαν από τα προγράμματα των οικονομικών τους επιστημών τα μαθήματά τους πάνω στον Μαρξ. Αυτό επέφερε το θανατηφόρο κτύπημα στο μαρξισμό, καθότι η σκέψη του Μαρξ ήταν παρούσα κυρίως στα μαθήματα της οικονομίας μ' ένα σαφή και ολοκληρωμένο τρόπο ως κριτική του καπιταλισμού. Όπως εξηγεί ο Edward Ahearn, καθηγητής της συγκριτικής λογοτεχνίας στο Brown University και συγγραφέας του βιβλίου *Marx and Modern Fiction*:

«1) Ο Μαρξ αντιπροσωπεύει πάντοτε το κακό στην αμερικανική συντηρητική κοινωνία - επιτέθηκε στη θρησκεία και προκάλεσε την καταπίεση εκατομμυρίων ανθρώπων 2) Ο Μαρξ έχει άδικο - η Ιστορία έδειξε ότι ο καπιταλισμός θριάμβησε, και 3) ο Μαρξ έχει δίκιο - η κριτική του στον καπιταλισμό είναι τόσο δίκαιη και ακριβής, ώστε δε θέλουμε πολύ να ελκυσουμε την προσοχή πάνω σ' αυτό»⁷.

Είναι ο λόγος για τον οποίο πράγματι ακόμη πολύ λίγα πανεπιστήμια (δες υποσημείωση 3) προσφέρουν μαθήματα πάνω στον Μαρξ στο επίπεδο του πτυχίου ή του διδακτορικού.

Η διδασκαλία των έργων του Μαρξ παραμένει προς το παρόν, μαζί με άλλα αντικείμενα, στα τμήματα της φιλοσοφίας, της ιστορίας, της κοινωνιολογίας και των πολιτικών επιστημών. Ένας σημαντικός αριθμός ερευνητών και καθηγητών που εργάζονται πάνω στον Μαρξ είναι συγκεντρωμένοι σ' έναν οργανισμό έρευνας, το New School for Social Research, στην Νέα Υόρκη. Βρίσκουμε κυρίως στην ομάδα αυτή τη Francis Fox Piven⁸, η οποία είναι μία από τις οργανώτριες του συνεδρίου «Socialists Scholars Conference», το οποίο συγκε-

ντρώνει, κάθε χρόνο τον Απρίλιο, όχι μόνο μαρξιστές ερευνητές στις ανθρωπιστικές επιστήμες, αλλά επίσης και αντιπροσώπους διαφόρων ρευμάτων και πολιτικών κινήματων της αμερικανικής αριστεράς. Πώς ορίζουμε την αμερικανική αριστερά; Είναι προπαντός μια συγκέντρωση επιφανών προοδευτικών ομάδων, που είναι οργανωμένες είτε σε κόμματα (Κομμουνιστικό Κόμμα ΗΠΑ, Σοσιαλδημοκράτες ΗΠΑ, Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα, Κόμμα των Σοσιαλιστών Εργατών, Ομάδα Εργατών, Παγκόσμιο Κόμμα Εργατών, Spartacist League, Επαναστατικό Κομμουνιστικό Κόμμα, Εργατικό Κομμουνιστικό Κόμμα, Παγκόσμιο Σοσιαλιστικό Κόμμα των Ην. Πολιτειών και Επιτροπή Αντιστασιακής Άμυνας), είτε σ'ενώσεις για την Άμυνα, για την υπεράσπιση των καταναλωτών, των φτωχών, των μειονοτήτων, των χωρίς καταφύγιο, των ομοφυλοφύλων, των φυλακισμένων κλπ. (Nadar's Raiders, Southern Coalition Against Poverty, Coalition for Literacy, Coalition Against Homelessness in America, Act Up et Southern Coalition on Jails & Prisons). Είναι επίσης οι αντιπρόσωποι της αριστερής πτέρυγας του δημοκρατικού κόμματος, όπως π.χ. ο επίτιμος αντιπρόσωπος της πόλης της Ουάσιγκτον και ο αρχηγός της Ένωσης Arc-en-ciel, ο Jesse Jackson. Τα ενδιαφέροντα αυτών των ομάδων και των ενώσεων συμπίπτουν με αυτά των πανεπιστημιακών ερευνητών. Ορισμένοι από αυτούς τους ερευνητές είναι επίσης επικεφαλής των πολιτικών κινήματων ή ενεργά συμμετέχοντες σ' αυτά τα κόμματα. Τέτοια είναι η περίπτωση του μαύρου Αμερικανού φιλοσόφου Cornel West⁹, μέλους και εκλεγμένου του αμερικανικού σοσιαλιστικού κόμματος. Μέσα σ' αυτές τις ομάδες παρατηρούμε, μόνο εδώ και μερικά χρόνια, τη θέληση να οδηγήσουν το μαρξισμό σε ένα διαφορετικό δρόμο, να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις και στα τωρινά προβλήματα και να ενσωματωθεί στη νέα ατζέντα των αμερικανικών πανεπιστημίων. Σύμφωνα με τη Francis Fox Piven, η μαρξιστική κριτική θα εξυπηρετούσε ως γέφυρα ανάμεσα στις ακαδημαϊκές μελέτες και την τωρινή αμερικανική κοινωνία. Θα όφειλε τώρα να επικεντρωθεί γύρω από θέματα όπως η εθνότητα και ο ρατσισμός. Αυτή η τάση να διευρυνθεί η περιμέτρος στο εσωτερικό της οποίας η μαρξιστική κριτική μπορεί να χρησιμεύσει ως εργαλείο εργασίας, αποδίδει σιγά σιγά καρπούς, π.χ., στον τομέα των πολιτιστικών και πολυπολιτισμικών μελετών, που δημιουργούνται στην πλειοψηφία των αμερικανικών campus. Ο Edward Aheam επισημαίνει ακόμη ότι είναι απαραίτητο να διατηρηθούν τα έργα του Μαρξ στον πανεπιστημιακό χώρο, κυρίως τώρα που οι αναλύσεις του Μαρξ για την καπιταλιστική κοινωνία είναι εξαιρετικά χρήσιμες - τόσο σε μαρξιστές όσο και σε μη μαρξιστές. Πράγματι, εάν θέλουμε να αναπτύξουμε πολυπολιτισμικές και εθνικές (ethniques) μελέτες στα αμερικανικά πανεπιστήμια, έχουμε ανάγκη μοντέλων και θεωριών που επιτρέπουν να καθορίσουν τις συνθήκες ζωής, τις κοινωνικο-οικονομικές διαπλοκές που υπάρχουν στις διάφορες κοινότητες που συγκροτούν τον αμερικανικό πληθυσμό:

«Ως επί το πλείστον, ο Μαρξ είχε δίκαια δει στην ανάλυσή του τις αδικίες του καπιταλιστικού συστήματος - την εκμετάλλευση των φτωχών από τους πλούσιους, την αλλοτρίωση των εργαζομένων, την καταπίεση στο εσωτερικό, όπως και στο εξωτερικό. Παρόλες τις ορισμένες νομοθετικές βελτιώσεις (τις οποίες ο ίδιος είχε επικροτήσει), ο τρόπος με τον οποίο ο Μαρξ είχε επιτηδείως αναλύσει την εκμετάλλευση των εργαζομένων από το κεφάλαιο δεν έχασε σε τίποτε την ορθότητά της.

Οι νέοι (και οι γέροι) που εργάζονται στο McDonald's, ο υπάλληλος που είναι κολλημέ-

νος στην οθόνη του υπολογιστή είναι τόσο αλλοτριωμένοι όσο και οι εργάτες των εργοστασίων και τόσο υποταγμένοι στην διαφημιστική μηχανή και στους χειρισμούς όσο ήταν οι εργάτες το 19ο αιώνα. Παρόλη την προπαγάνδα για την ισότητα των ευκαιριών, το σύστημα πάντοτε πλουτίζει μια μικρή ομάδα σε βάρος της μεσαίας τάξης, η οποία γίνεται ολοένα και μικρότερη και ενός βασικού πληθυσμού των φτωχών»¹⁰.

Πρόσφατες πολυπολιτισμικές μελέτες τείνουν να επικεντρωθούν σε ορισμένες εθνικές ομάδες που είναι υποταγμένες σε οικονομικές συνθήκες παρόμοιες με αυτές που αναγγέλλει ο Ahearn. Αλλά αυτή η νέα κατεύθυνση των μελετών περιλαμβάνει εξίσου μελέτες οι οποίες έχουν πραγματοποιηθεί για άλλες κοινωνικές ομάδες, περισσότερο ανοιχτές σε βασικές ερωτήσεις που θέτουν, για σημαντικά προβλήματα δημιουργούμενα από το καπιταλιστικό σύστημα και που έχουν να επιλύσουν, π.χ., την ιατροφαρμακευτική κάλυψη, τα ειδικά προβλήματα των πόλεων και των αστικών κοινοτήτων και την οικολογία.

Αυτά τα ειδικά θέματα, όσο και οι ερωτήσεις για τη φυλή, την τάξη, τη σεξουαλική ταυτότητα, συγκροτούν το χώρο, ετερόκλητο αλλά και κοινό, μέσα στον οποίο οι καθηγητές και οι ερευνητές αμερικανικών πανεπιστημίων - οι οποίοι είτε θέλουν είτε όχι θεωρούνται ως μαρξιστές - αντλούν τα θέματα των διαπολιτιστικών τους μαθημάτων. Αυτό το πεδίο έρευνας το οποίο, διευρύνοντας την συζήτηση για οικονομική ανισότητα και για κοινωνική δικαιοσύνη, γίνεται πρωτεύον για έναν αυξανόμενο αριθμό καθηγητών και αποτελεί το αντικείμενο πολλών μελετών σε πνευματικές επιθεωρήσεις (της αριστεράς) στις Ην. Πολιτείες, όπως π.χ. η επιθεώρηση *Socialist Review*, που εκδίδεται από το Duke University¹¹. Χάρη στους ερευνητές και τους καθηγητές οι οποίοι διαδραματίζουν ένα διπλό ρόλο, συγχρόνως πανεπιστημιακοί και στελέχη, ο ακαδημαϊκός χώρος παραμένει μια από τις σπουδαιότερες πηγές ζωτικότητας για την ανάπτυξη του μαρξισμού και του σοσιαλισμού στις Ην. Πολιτείες.

Ο μαρξισμός και η αμερικανική πολιτική

Εάν ορισμένοι καθηγητές και ερευνητές ενασχολούνται με το να δώσουν ένα καινούριο καθεστώς στη μαρξιστική κριτική μέσα από το έμμεσο μέσο των πολυπολιτισμικών μελετών, άλλοι ερευνητές αποδέχονται βήματα πιο πραγματικά. Στην επιθεώρηση *Scientific American*, ο Nathan Rosenberg, καθηγητής των οικονομικών επιστημών στο Stanford University, παρουσιάζει μια ενδιαφέρουσα θεωρία για την εξέλιξη του μαρξισμού. Σύμφωνα μ' αυτόν, οι Ην. Πολιτείες αντιπροσωπεύουν την ιδανική κοινωνία για την ανάπτυξη του μαρξισμού. Εξηγεί ότι η αμερικανική επιστημονική και τεχνολογική πρόοδος καθιστά τις Ην. Πολιτείες ως τον ευνοϊκό χώρο για την ανάπτυξη των αρχών του σοσιαλισμού¹². Ο Rosenberg επισημαίνει ότι στα κείμενα του Μαρξ η φιλοσοφία διενκρινίζει ότι ο σοσιαλισμός δε θα μπορούσε να γεννηθεί παρά μόνο σε προηγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες - κυρίως σε αυτές που θα έχουν αναπτύξει τους τομείς της τεχνολογίας και των επιστημών. «Η αποτυχία των σοσιαλιστικών οικονομιών αποδεικνύει ότι ο Μαρξ δεν είχε άδικο αλλά αντιθέτως δίκαιο, έγραφε ο Rosenberg. Ο Μαρξ δεν είπε ποτέ ότι ο σοσιαλισμός, όποια μορφή και αν λάβει, δε θα απέφερε τους θεσμούς και τις απαραίτητες μεταβολές στις γρήγορες τεχνολογικές αλλαγές. Σκεφτόταν αντιθέτως ότι από τη στιγμή που ο σοσιαλισμός

θα εγκαθιδρυόταν - σύμφωνα με μια χρονική διαδοχή η οποία είχε αναγγελθεί - αυτοί οι θεσμοί και οι μεταβολές δε θα ήταν πλέον απαραίτητες. Ο σοσιαλισμός μπορεί να επιτύχει ακριβώς ως μορφή οικονομικής οργάνωσης, διότι τα προβλήματα της παραγωγής και της αναδιανομής των βασικών παραγωγικών πόρων θα είχαν ήδη επιλυθεί από την καπιταλιστική κοινωνία που θα είχε προηγηθεί¹³. Σύμφωνα με τον Rosenberg, η Σοβιετική Ένωση βεβαίως είχε ένα πρόγραμμα εξαιρετικής επιστημονικής έρευνας, αλλά το καθεστώς δεν μπόρεσε να επιτύχει στο να χρησιμοποιήσει τις προόδους και τα επιτεύγματα της έρευνας για να ανταποκριθεί στις ανάγκες της χώρας, τόσο σε ό,τι αφορά τη βιομηχανία όσο και τη γεωργία. Σύμφωνα με το συγγραφέα, οι Ην. Πολιτείες θα βρισκόντουσαν λοιπόν σε μια κατάσταση περισσότερο ευνοϊκή προς μια αλλαγή για το σοσιαλισμό¹⁴.

Στο τελευταίο του άρθρο «Ξανακάνοντας τον αμερικανικό μαρξισμό»¹⁵, ο Manning Marable, καθηγητής των πολιτικών επιστημών, ιστορίας και κοινωνιολογίας στο πανεπιστήμιο του Colorado, διευκρινίζει τις στρατηγικές που πραγματικά θα πρέπει να εφαρμοστούν από πολλούς μαρξιστές στις Ην. Πολιτείες, ώστε οι ιδέες τους να ενσωματωθούν ή και να γίνουν αποδεκτές στο εσωτερικό της αμερικανικής πολιτικής μηχανής. Συμβουλεύει «ότι πρέπει καταρχήν να κρατήσουμε κάθε καθορισμό ταυτότητας, κάθε συνεταιρισμό με την έννοια του ίδιου του σοσιαλισμού». Στη συνέχεια, πρόκειται κυρίως να αναδείξουμε τις εσωτερικές αντιθέσεις του καπιταλισμού, καθορίζοντας ακριβώς τις αιτίες των κρίσεων που διαπερνούν την τωρινή κοινωνία και να προσφέρουμε εξίσου δε εναλλακτικές λύσεις. Αυτή η νέα μορφή του αμερικανικού μαρξισμού, σύμφωνα με τον Marable, υπακούει σε τέσσερις αρχές: (1) Από το να επικεντρωθούμε στην εκλογική πολιτική, οι προσπάθειες πρέπει να κατευθυνθούν στα τωρινά πραγματικά προβλήματα με τα οποία η πλειοψηφία των μισθωτών και μη μισθωτών είναι αντιμέτωπη. Δηλαδή, η κατοικία, η ιατροφαρμακευτική κάλυψη, οι βρεφονηπιακοί σταθμοί, η εκπαίδευση, τα μέσα μαζικής μεταφοράς κ.λπ. που όλα αυτά αποτελούν μεγάλα προβλήματα των αστικών κέντρων. (2) Πρέπει να εφαρμόσουμε ένα οικολογικό πρόγραμμα. (3) Πρέπει να ξανασκεφτούμε την πολιτική μέθοδο, ειδικότερα να εγκαταλείψουμε την ελπίδα να δούμε το Δημοκρατικό Κόμμα να αναδομείται, για να γίνει μια σοσιαλιστική ή αντικαπιταλιστική¹⁶ δύναμη. (4) Πρέπει να ξανασκεφτούμε τις μορφές οργάνωσης και να παρουσιαστούμε περισσότερο ως μια δύναμη που αντιπροσωπεύει τις αξίες της βάσης του σοσιαλισμού - ανθρωπιστικές και αξίες κοινωνικής ισότητας. Πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στην ένωση των δυνάμεων διαφορετικών τοπικών ομάδων, οι οποίες εδώ και δεκαετίες συγκροτούν την αριστερά στις Ην. Πολιτείες. Αυτές οι διάφορες ομάδες οφείλουν να εμπλακούν σε διαλόγους, προτού καθορίσουν τους τομείς που έχουν από κοινού, για να δημιουργήσουν στη συνέχεια μια ένωση δραστηριοτήτων αλληλεγγύης, μια συνδιοργάνωση όλων αυτών των συνθετικών.

Αυτή η θέληση να δημιουργήσουν συνδέσμους ανάμεσα στις διάφορες ομάδες, καθώς επίσης και ανάμεσα στους διανοούμενους και στις ομάδες, επιβεβαιώθηκε ολοένα και περισσότερο ξεκάθαρα μετά τις προεδρικές εκλογές του 1992, οι οποίες σηματοδοτούν το τέλος των ελπίδων που πολλές ομάδες της αριστεράς εναπόθεταν στο Δημοκρατικό Κόμμα. Πράγματι, κατά τη διάρκεια της προεδρικής εκλογικής καμπάνιας, διάφορα κινήματα της αριστεράς είχαν αποδεχτεί το πρόγραμμα του Δημοκρατικού Κόμματος.

Σκεφτόντουσαν, όπως το σύνολο του αμερικανικού κοινού, ότι η σοβιετική απειλή είχε

πάψει να υπάρχει, η προεδρική καμπάνια θα ήταν η ευκαιρία για την Αμερική να επικεντρωθεί στα εσωτερικά της προβλήματα. Η αριστερά και η αριστερή πτέρυγα του Δημοκρατικού κόμματος έσπρωχναν τους υποψηφίους να θέσουν την πολιτική συζήτηση εκτός των παραδοσιακών ορίων, δηλαδή, π.χ., την άμυνα, την εθνική ασφάλεια, την έκτρωση, για να την κατευθύνουν σε νέα πεδία. Είναι ο Dave Dellinger, υπερασπιστής των πολιτικών δικαιωμάτων και εκλεγμένος ειρηνιστής στις Ην. Πολιτείες, που συνέχιζε να διακηρύσσει: «Οφείλουμε επίσης να αποδεχτούμε ότι και το δικό μας σύστημα επίσης απέτυχε, αρνούμενο να παρέχει σε εκατομμύρια άτομα τα πιο φυσικά τους δικαιώματα - τροφή, στέγη, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, ευπρεπή εργασία»¹⁷. Μια και δεν έχει γίνει αποδεκτή η γνώμη των Rosenberg και Fox σχετικά με την ανάγκη των ενεργειών του καπιταλιστικού συστήματος για να εξελιχθεί προς τον σοσιαλισμό, ο Dellinger διερωτόταν για την αποτελεσματικότητα αυτών των ενεργειών. «Ο αριθμός των αμερικανών παιδιών που πεθαίνουν κάθε χρόνο εξαιτίας της φτώχειας είναι μεγαλύτερος από τον αριθμό των θανάτων που προκλήθηκαν από τον πόλεμο του Βιετνάμ. Φυλακίζουμε έξι φορές περισσότερο τους Μαύρους από ό,τι τους Λευκούς στις Ην. Πολιτείες». Διερωτόταν¹⁸ εάν η οικονομία, ο πολιτισμός και το δικαστικό σύστημα θα ήταν ρατσιστικά. Ο ίδιος ο Mikhail Gorbachev έκανε τον υπαινιγμό, το 1992, για την αναγκαιότητα να δημιουργηθεί ένα νέο πεδίο της πολιτικής αντιμετώπισης, καθώς και μια νέα πολιτική προσέγγιση. «Είναι η κατάργηση των προλήψεων. Όλα τα πολιτικά κόμματα του κόσμου οφείλουν να ξανασκεφτούν τις μεθόδους τους και να εγκαταλείψουν τις ήδη υπάρχουσες ιδέες τους και τα στερεότυπά τους. Αυτή η νέα περίοδος προτείνει ένα νέο πεδίο —ξαναδίνοντας την δυνατότητα να δημιουργηθεί ένας καινούριος πολιτισμός, όπως αυτός που θα έπρεπε να κάναμε την περίοδο 1945-47, αλλά και η διεθνής πολιτική αποφάσισε να το πράξει»¹⁹.

Ο Clinton έμοιαζε να αποδέχεται, κατά τη διάρκεια της ομιλίας του για την αναγγελία της υποψηφιότητάς του, την παρουσίαση φιλόδοξων κοινωνικών προγραμμάτων, που είχαν ταυτόχρονα ικανοποιήσει τόσο τους δημοκράτες όσο και τα κινήματα της νέας αριστεράς. Όπως ο Gorbachev, επέμενε στη νέα συνοχή του σύγχρονου κόσμου και ειδικότερα στη σημερινή αμερικανική κοινωνία. Ο μελλοντικός Αμερικανός πρόεδρος ξαναέπαιρνε τα θέματα που είχαν επικαλεστεί από την αριστερά, ειδικότερα από τον Dellinger: «Έχουμε κερδίσει τον ψυχρό πόλεμο στο εξωτερικό, αλλά χάνουμε τις οικονομικές μάχες στο εθνικό έδαφος σε ό,τι αφορά την ισότητα ευκαιριών και την κοινωνική δικαιοσύνη για όλους. Τώρα, που έχουμε αλλάξει τον κόσμο, είναι ώρα να αλλάξουμε την Αμερική. Έχω πολλά να πω σ' αυτούς που υπερασπίζονται τα κέρδη και σ' αυτούς που θέλουν να διατηρήσουν τα πράγματα στην σημερινή τους κατάσταση: είναι η ώρα και πρέπει να προχωρήσουμε. Είναι η ώρα να αλλάξουμε... Πρέπει κάθε Αμερικανός να ξεπεράσει τα στερεότυπα. Πρέπει να σκεφτούμε ολόκληρη την Αμερική, όλες τις μειονότητες, τους φιλοπρόόδους, τους φτωχούς, τους SDF, τα άτομα με ειδικές ανάγκες, τους ομοφυλόφιλους. Πρέπει να τους συνενώσουμε»²⁰.

Αλλά γρήγορα τα κλισέ των διακηρύξεων της αλλαγής και της κοινωνικής προόδου ξαναϊπαναχώρησαν. Για να υποτιμήσουμε μια πρόταση μεταρρύθμισης, αρκεί πάντοτε να προφέρουμε τη λέξη «σοσιαλισμός» ή «μαρξισμός»²¹. Οι μεταρρυθμίσεις οι οποίες προτάθηκαν από τη Hillary Clinton σχετικά με την ιατροφαρμακευτική κάλυψη για όλους τους Αμερικανούς αξιολογήθηκαν ως «καθαρώς μαρξιστικές» από τον αντιπρόσωπο στο Κοι-

νοβούλιο Dick Arme²². Οι απλοϊκές γενικεύσεις της περιόδου του ψυχρού πολέμου είναι πάντοτε παρούσες στην αμερικανική πολιτική σκηνή. Κάθε πρόταση για προοδευτική ή κοινωνική μεταρρύθμιση, ακόμη και εάν έχει γίνει αποδεκτή με την ψήφο των Αμερικανών ψηφοφόρων, έχει πολύ λίγες πιθανότητες να πραγματοποιηθεί. Είναι, κατά ένα μέρος, ο λόγος για τον οποίο ορισμένες μεταρρυθμίσεις που προτάθηκαν από τον Clinton, τις οποίες στην αρχή αρνήθηκε η Βουλή, τροποποιήθηκαν στη συνέχεια, για να μη φανούν στο πνεύμα των βουλευτών συνδεδεμένες με την αμερικανική αριστερά.

Από την πλευρά τους, οι Αμερικανοί μαρξιστές, όπως ο Marable και ο Alan Wald, καθηγητές της αμερικανικής κουλτούρας στο πανεπιστήμιο του Michigan, συνέστησαν θερμά μια καθαρή και οριστική ρήξη με το Δημοκρατικό κόμμα, καθόσον πρόκειται τώρα αυτή η πολιτική και διανοούμενη αριστερά να δημιουργήσει καινούριους εκλογικούς σχηματισμούς, απαντώντας πραγματικά και χωρίς να αποκρύψει τίποτε στις καινούριες ανάγκες και ανησυχίες του αμερικανικού πληθυσμού.

Η αμερικανική αριστερά γυρνάει λοιπόν μ' ελπίδα προς αυτή τη νέα μορφή του μαρξισμού —χωρίς ποτέ να την ομολογήσει ως τέτοια. Θα είναι μια αργή διαδικασία, αλλά η οποία ήδη συνεχίζεται σύμφωνα με μια περισσότερο καθορισμένη και άμεση τροχιά. Ιδίως εάν θεωρήσουμε ότι η αριστερά έχει σχηματιστεί κατά ένα μεγάλο μέρος από διαφορετικές τοπικές ομάδες - ενώσεις για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των ατόμων χωρίς καταφύγιο, των οργανώσεων για την υπεράσπιση των πολιτικών δικαιωμάτων, τέτοιων όπως η Southern Coalition Against Poverty κ.λπ. (δες σελ. 49) — οι οποίες εδώ και καιρό έχουν καθορίσει και αναδείξει τα προβλήματα και τις ιδιαίτερες κρίσεις στις κοινωνίες τους. Αρχίζοντας από αυτή τη βάση, μεταβαλλόμενη και προσδιορισμένη, μια νέα αριστερά προσπαθεί να ανασυγκροτηθεί. Το βασικό της πλεονέκτημα παραμένει το γεγονός ότι η πλειοψηφία των Αμερικανών είναι δύσπιστη σε πολιτικούς της Washington, οι οποίοι κρίνονται ως αδιάφοροι στα προβλήματα τους και πολύ απομακρυσμένοι από τον τόπο τους. Μ' αυτά τα προβλήματα, μ' αυτές τις ειδικές και τοπικές κρίσεις ασχολούνται οι πολυπολιτισμικές αναλύσεις και οι εργασίες των μαρξιστών ερευνητών. Οι τέσσερις αρχές για τη νέα μορφή του μαρξισμού, υποβαλλόμενες από τον Marable, η εισφορά των μαρξιστών καθηγητών και ερευνητών, επιμένοντας στην ανάγκη να ληφθούν υπόψη και να αναλυθούν τα νέα σημάδια της αμερικανικής κοινωνίας, προσφέρουν στην αμερικανική αριστερά μια δυνατή και απτή κατεύθυνση.

Οι ιδέες του Μαρξ βρίσκουν τη θέση τους στον τύπο του κόσμου των εμπορικών υποθέσεων στις Ην. Πολιτείες

Είναι περίεργο να παρατηρήσουμε ότι, μετά το 1989, μπορούμε να δούμε στον κόσμο των εμπορικών υποθέσεων τις πρώτες απόπειρες εφαρμογής της σκέψης του Μαρξ, καθώς και κατά απλοϊκότερο τρόπο να θεωρήσουμε τις συνεισφορές του. Το άρθρο του Henry Myers «Thinkers Who Shaped the Century: Das Kapital: His Statues Topple, His Shadow Persists; Marx Can't Be Ignored», δημοσιευμένο από τη *Wall Street Journal* της 25ης Νοεμβρίου 1991, έκανε εντύπωση όχι μόνο στις Ην. Πολιτείες αλλά παντού, διότι ανεγνώριζε «τον Καρλ Μαρξ ως έναν από τους μεγαλύτερους διανοητές που μπορούσαν να καταλά-

βουν τον 20ό αιώνα...» και ως τον καλύτερο αναλυτή του καπιταλισμού²³. Το άρθρο επισημαίνει ότι, παρότι κανένας δε θέλει να το παραδεχτεί, οι χρηματιστικές αναλύσεις, οι μελέτες της αγοράς που γίνονται καθημερινά, οι προγνωστικές των επενδύσεων, των κοινωνιολόγων, των πολιτολόγων και των οικονομολόγων των καπιταλιστικών κοινωνιών είναι όλες υπόχρεες στη μαρξιστική σκέψη. Αυτή η εφημερίδα συμβουλεύει τους αναγνώστες να ξαναεπιστρέψουν στα κείμενα του Μαρξ, για να κατανοήσουν καλύτερα την ανάγκη των κοινωνικών προγραμμάτων και των οικονομικών ρυθμίσεων, όπως π.χ. οι νόμοι εναντίον των παρανομώντων στο χρηματιστήριο.

Δεν είναι μόνο οι χρηματιστές και οι τραπεζίτες της Wall Street που είναι έτοιμοι να αποδεχτούν τη σκέψη του Μαρξ. Αυτό που είναι σημαντικό σ' αυτή την υπόθεση είναι ότι αναγνωρίζουν το γεγονός ότι οι αναλύσεις του Μαρξ ασχολούνταν ήδη με τις οικονομικές δομές του καπιταλισμού και τα προβλήματα που στην πραγματικότητα θέτουν. Επιπλέον, είναι καλό ότι αυτό το γεγονός είναι αποδεχτό από το λαϊκό αμερικανικό τύπο και ειδικότερα από μια συντηρητική εφημερίδα, όπως η *Wall Street Journal*. Αυτό το άρθρο δε θα μπορούσε να είχε δημοσιευτεί στις Ην. Πολιτείες πριν από το 1989. Αυτό το είδος του ανοίγματος, όσο μικρό και αν είναι, επιτρέπει σε πολλούς Αμερικανούς - μη μαρξιστές δημοσιογράφους, καθηγητές, ερευνητές να έχουν μια άποψη για τα έργα του Μαρξ και να μπορούν να τα θεωρούν ως εργαλείο πιθανής ανάλυσης παρά ως κείμενο προπαγάνδας.

Εδώ και λίγο καιρό δεν είναι πλέον σπάνιο να βρούμε στον αμερικανικό τύπο αναφορές, άμεσες ή έμμεσες στις θεωρίες του Μαρξ, ειδικότερα σε άρθρα ανάλυσης της εθνικής και διεθνούς οικονομίας, όπως, π.χ., το άρθρο του Gene Epstein δημοσιευμένο στην *Barton's*, μια εφημερίδα για τους επιχειρηματίες και οικονομολόγους εξίσου σημαντική με τη *Wall Street Journal*. Ο Gene Epstein, δημοσιογράφος και ειδικός της αμερικανικής οικονομίας, αναφέρεται στις θεωρίες του Μαρξ για να εξηγήσει την σημασία του νέου συντηρημένου όρου NAIRU (non-accelerating-inflation rate of unemployment- φυσικό ποσοστό ανεργίας). Εξηγεί ότι ο όρος αυτός σημαίνει ότι πρέπει να διατηρηθεί το ποσοστό ανεργίας σ' ένα ορισμένο επίπεδο, για να εγγυηθεί ένα καθορισμένο ύψος πληθωρισμού. Είναι για την κυβέρνηση ένα μέσο, για να ελέγξει την οικονομική ανάπτυξη με τη διατήρηση ενός «εφεδρικού στρατού ανέργων»²⁴, πιέζοντας ορισμένους απασχολούμενους να δεχτούν μειώσεις στο μισθό τους, από το φόβο να μη χάσουν την εργασία τους. Η ίδια προσέγγιση εμφανίζεται στη συνέντευξη με τον Staughton Lynd, που δημοσιεύτηκε στην επιθεώρηση της αριστεράς *Monthly Review*: «Το θέμα του εφεδρικού στρατού εργαζομένων, που αναφέρθηκε από τον Μαρξ, μου φαίνεται ολοένα και περισσότερο πραγματική. Ο Clinton, ο υπουργός εργασίας του Robert Reich και ο υπουργός εμπορίου του Ron Brown δε θέλουν να μειώσουν την ανεργία... Οι μόνες θέσεις εργασίας που θέλουν να δημιουργήσουν είναι θέσεις μερικής απασχόλησης, χωρίς κοινωνικές καλύψεις και πληρωμένες με τον κατώτατο μισθό»²⁵. Εντούτοις, αυτά τα σχόλια, περισσότερο συγκεκριμένα στην κριτική τους για την κυβερνητική πολιτική, είναι λιγότερο αποτελεσματικά απέναντι στους Αμερικανούς, εξαιτίας του γεγονότος του περιορισμού της διάχυσής τους, σε σχέση με τα παραδείγματα που εμφανίζονται στο μεγάλο τύπο. Αλλά μέσα από αυτού του είδους τις συναντήσεις με τις βασικές αρχές του μαρξισμού, το πλατύ κοινό θα φτάσει σιγά σιγά στη βαθύτερη κατανόηση της καπιταλιστικής κοινωνίας μέσα στην οποία ζει και των αποτελεσμάτων της πάνω στις συνθήκες και

την ποιότητα ζωής. Για τους Αμερικανούς μαρξιστές διανοητές, αυτό είναι επίσης ένα πρώτο βήμα, το ολιγότερο που ελπίζουν, προς μια καλύτερη κατανόηση και αποδοχή των βασικών αρχών του μαρξισμού και του σοσιαλισμού από τον αμερικανικό λαό.

Συμπερασματικά, ο μαρξισμός βρίσκεται σε μια συνολική θέση που υπόσχεται πολλά σήμερα στις Ην. Πολιτείες. Επιτυγχάνει σιγά σιγά να απελευθερώνεται από αυτές τις προκαταλήψεις, παρουσιάζοντας ένα εργαλείο εργασίας και έρευνας ολοένα και περισσότερο γνωστό σε πολλά αμερικανικά πανεπιστήμια, και παρουσιάζεται ως πιθανή πηγή αναφορών για τα καινούρια πολιτικά διαβήματα μέσα στα οποία τα κινήματα της αριστεράς που κράτησαν αποστάσεις από το Δημοκρατικό Κόμμα από το 1992 θέλουν να εμπλακούν. Ο μαρξισμός μοιάζει να έχει βρει τη θέση του και το ρόλο του στην αμερικανική διάνοηση και πολιτική, ιδίως απέναντι σ' αυτούς που αισθάνονται υπεύθυνοι για τη δημιουργία μιας δικαιότερης και κοινωνικά ίσης κοινωνίας.

Μετάφραση: Μιχάλης Χλέτσος

Σημειώσεις

1. Ο Robin Hahnel, καθηγητής οικονομικών επιστημών στο Αμερικανικό Πανεπιστήμιο, επισήμανε ότι ο θάνατος του σοβιετικού μοντέλου πρέπει να θεωρηθεί ως το σωτήριο γεγονός για το μαρξισμό. Έλεγε ότι «τώρα που αυτή η μορφή μαρξισμού δεν υπάρχει πλέον, τα πραγματικά ιδανικά του σοσιαλισμού μπορούν να εκτιμηθούν για τη δική τους αξία». Ηισαμ Σηαραβι, μαρξιστής και καθηγητής Ιστορίας στο Georgetown University, δηλώνει ομοίως: «Οι κομμουνιστικές δικτατορίες ήταν όπως οι πέτρες που θα βάζαμε γύρω από το λαϊμό. Από τη στιγμή που ο φόβος του κομμουνισμού εξαφανίστηκε, εμείς (οι Αμερικανοί) μπορούμε να προχωρήσουμε σε μια (θεωρητική) διαμάχη πολύ πιο εποικοδομητική». (Marshall, Matt, «Campus Marxists see Silver Lining: Death of soviet-style communism hailed by some academics as break for socialism», *Los Angeles Times*, 21 November 1991, A:5:1).

2. Ένας μεγάλος αριθμός από αυτούς τους καθηγητές ανήκουν στην Ένωση των Ριζοσπαστών Οικονομολόγων (Union of Radical Political Economics - URPE). Υπολογίζεται ότι το URPE αποτελείται περίπου από 2000 μέλη. Αυτός ο οργανισμός είναι, ενμέρει, εξίσου υπεύθυνος για την έκδοση της επιθεώρησης *Review of Radical Political Economics*.

3. Μ' εξαίρεση τα Ιδρύματα, όπως το American University (Washington, DC), New School for Social Research in New York, University of Utah, University of Massachusetts at Amherst, Urban Institute και Institute for Policy Studies.

4. McCarthy, Colman, «Free Speech and the Right to Teach», *The Washington Post*, 1er Octobre, F:9:1

5. Farhi, Paul, «Marxism's Fall From Influence», *The Washington Post*, 4 Juin 1989, H:1:6.

6. idem

7. Ahearn, Edward J., «Why Marx should be taught», *Atlanta Journal Constitution*, 18 Mars 1990, H:7:2.

8. Δες Labor Parties in Postindustrial Societies, New York, Oxford UP, 1992, «Why Americans Don't Vote», New York, Pantheon Books, 1988, et *The New Class War*, New York, Pantheon Books, 1982.

9. Δες Race Matters, Boston, Beacon Press, 1993; Keeping Faith, New York, Routledge, 1993 et Prophetic Thought in Postmodern Times, Maine, Common Courage Press, 1993.

10. Ahearn

11. Το Duke University είναι το πανεπιστήμιο όπου εργάζεται ο Fredric Jameson, συγγραφέας του βιβλίου μαρξιστικής λογοτεχνικής κριτικής με τίτλο *The Political Unconscious*. Ο Jameson γράφει εξίσου, ακολουθώντας την παράδοση του Hebert Marcuse και του Noam Chomsky, κριτικές για τις αδικίες τις προκαλούμενες από το καπιταλιστικό σύστημα στις ΗΠΑ.

12. Δηλαδή αρχές όπως είχαν οριστεί από τον Μαρκξ αλλά επίσης και από άλλους φιλοσόφους- ερευνητές,

όπως ο Albert Einstein. Ο Einstein υπογράμμισε ότι το γεγονός ότι η επιστήμη και η τεχνολογία που αναπτύχθηκαν στις προηγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες δεν έχουν ως αντικείμενο τη βελτίωση των συνθηκών ζωής της κοινωνίας. Σύμφωνα με τον Einstein, αντίθετα με τον καπιταλισμό, μόνο ο σοσιαλισμός ακολουθεί στόχους κοινωνικού και εθνικού χαρακτήρα. Ο Einstein έγραψε το 1949: «Η οικονομική αναρχία της καπιταλιστικής κοινωνίας, όπως αυτή υπάρχει σήμερα, είναι, σύμφωνα με τη γνώμη μου, η πραγματική αιτία του κακού. Έχω πειστεί ότι υπάρχει μόνο ένας τρόπος να περιοριστούν τα σοβαρά κακά. Πρέπει να εγκαταστήσουμε μια σοσιαλιστική οικονομία, που να υποστηρίζεται από ένα εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο θα έθετε τον τόνο στα μεγάλα κοινωνικά υποκείμενα». (Einstein, Albert «Why Socialism?», *Monthly Review* 1(1), 1 Mai 1949, αναδημοσιευμένο το Μάιο του 1994).

13. Rosenberg, Nathan, *Essay: «Marx Wasn't all Wrong»*, *Scientific American*, December 1991, p.158

14. Πολλοί καθηγητές και μαρξιστές ερευνητές στις Ην. Πολιτείες έχουν παρόμοιες με τον Rosenberg θέσεις. Ο Robin Fox, π.χ., καθηγητής κοινωνικών θεωριών στο Rutgers University, έθεσε το βάρος στην αναγκαιότητα της ανάπτυξης του καπιταλισμού για να επέλθει ο κομμουνισμός. «Για τον Μαξ (αλλά επίσης και για τον Ένγκελς) ο μόνος πραγματικός δρόμος που καταλήγει στον κομμουνισμό βρίσκεται στις εσωτερικές αντιθέσεις του καπιταλισμού. Αυτές πρέπει εντελώς να καλλιεργηθούν, προτού το προλεταριάτο αποκτήσει πραγματική ταξική συνείδηση, απαραίτητη μετάβαση πριν από το επόμενο βήμα. Αυτή η αδιάκοπη πορεία, όπως ορίστηκε από τον Μαξ, υπακούει στους κανόνες της ιστορίας και είναι αδύνατο να τα ξεπεράσουν χωρίς να σταματήσουν. Δε θα μπορούσαμε ποτέ να περιμένουμε τον κομμουνισμό μέσα από τις εγκαθιδρούμενες από εξωτερικές δυνάμεις δεσποτείες, όπως ήταν η περίπτωση των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης... Σύμφωνα με τη μαρξιστική θεωρία, ο καπιταλισμός οφείλει να ακολουθήσει το δρόμο του» («Marxism's Obit Is Premature», *The Nation*, 14 Mai 1990, pp. 664-666).

15. Marable, Manning, «Remaking American Marxism», *Monthly Review*, Jan. 1991, pp. 40-58

16. Ήταν η ελπίδα της αμερικανικής αριστεράς από τα χρόνια του '70, ελπίδα που συντηρούνταν από τον Michael Harrington, αρχηγό της οργάνωσης Democratic Socialists of America, όπως και από τον Jesse Jackson, αρχηγό της ένωσης Arc-en-ciel, κατά την διάρκεια της προεδρικής καμπάνιας και ως ένα βαθμό από τα σοσιαλιστικά και κομμουνιστικά κόμματα (δες Gorman, Robert A. *Yankee Red*, New York, Praeger, 1989, pp. 76-83).

17. Το 1992, 9 εκατομμύρια Αμερικανοί είναι άνεργοι, 35 εκατομμύρια δεν έχουν ιατρική ασφάλιση και 13% ζουν κάτω από το όριο φτώχειας, καθώς και το χάσμα ανάμεσα στους πλούσιους και τους φτωχούς μεγαλώνει. (Boo, Katherine, «Why We Need a New Marx», *The Washington Monthly*, Mars 1992, pp. 11-16).

18. Dellinger, Dave, «Hungering for the Real US Issues», *Los Angeles Times*, 30 Sepr. 1992, B:7:1

19. Gorbachev, Mikhail S, «No Time for Stereotypes», *New York Times*, 24 Febr. 1992, A:19

20. Clinton Bill, «It's time to Change America», *Chicago Tribune*, 17 Jul. 1992, I:12:5.

21. Σιγνά μέσα στις αίθουσες της Γερουσίας του Αμερικανικού κοινοβουλίου οι γερουσιαστές και οι αντιπρόσωποι υποτιμούν, με τέτοιο τρόπο, την επιχειρηματολογία ενός φιλοπόροδου συναδέλφου τους. Π.χ., στις 12 Μαΐου 1995 ο Randy «Buck» Cunningham, αντιπρόσωπος της Καλιφόρνιας, έχασε κάθε αξιοπιστία στην αντιπροσωπεία του Colorado, διακόπτοντας τον Pat Schroeder, που υπερασπιζόταν τα δικαιώματα της μειονότητας, με το «Σιωπήστε, βρώμιζε σοσιαλιστά».

22. White, Rebecca, «If the Shoe Fits», *Atlanta Constitution*, 14 Juin 1993, A:10:3

23. Myers, Henry F. «Thinkers Who Shaped the Century: Das Kapital: His Statues Topple, His Shadow Persists: Marx Can't Be Ignored», *Wall Street Journal*, 25 Nov. 1991, A:1:6

24. Epstein, Gene, «Marxist Economics in Disguise?» *Barron's* 21 Mars 1994, pp. 29-30.

25. «Interview with Staughton Lynd», *Monthly Review*, Avril 1994, pp. 47-49.